

Les bibliothèques,
un projet d'èxit?

Una mirada
100 anys després

**Les biblioteques, un projecte d'èxit?
Una mirada 100 anys després**

Acte de commemoració de l'establiment del *Projecte*
de biblioteques de la Mancomunitat de Catalunya,
celebrat el 23 de maig de 2014, amb la intervenció
d'Antoni Dalmau i Borja de Riquer

Presentació, resum i comentaris: Teresa Mañà

MOSTRA

NO

IMPRIMIR

Imatge de coberta: alumnes de les dues primeres promocions de l'Escola Superior de Bibliotecàries (1916 o 1917). Arxiu de la Facultat de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona

D.L.: B 26534-2014

Les biblioteques, un projecte d'èxit? Una mirada 100 anys després, està subjecte a una llicència de Reconeixement-NoComercial-CompartirIgual 3.0 No adaptada de Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/deed.ca>)

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

 Diputació
Barcelona

 Biblioteca
de Catalunya
ANYS OBERTA AL PÚBLIC

 Universitat de Barcelona

 Biblioteques
de Barcelona

Facultat
de Biblioteconomia
i Documentació

Taula de continguts

Presentació	5
El <i>Projecte</i>	7
Biblioteques, per molts anys	17
Conclusió i mirada al futur	33
Per saber-ne més	36

MOSTRA

NO

IMPRIMIR

Presentació

La Mancomunitat de Catalunya fou constituïda l'abril de 1914. Al cap de nou anys, el setembre de 1923, a conseqüència del cop d'estat de Primo de Rivera, cessà en gran part la seva activitat, i el 1925 fou dissolta definitivament. Tot i els pocs anys d'existència, i com bé han exposat articles, revistes i exposicions commemoratives del centenari de la seva creació, l'obra que la Mancomunitat dugué a terme en aquest període de temps fou notable.

La Mancomunitat consistí en la federació voluntària de les quatre diputacions de Catalunya. Encara que només era una estructura administrativa, dugué a terme una acció de govern sota la presidència del seu principal impulsor, Prat de la Riba, que també era president de la Diputació de Barcelona, i, després de la seva mort, sota el mandat de Puig i Cadafalch. Des de la Mancomunitat s'engegaren projectes de creació d'infraestructures per a la modernització del país amb la voluntat d'arribar a tot el territori (telèfons, carreteres), a la vegada que es treballava en la promoció de l'ensenyament (formació professional, biblioteques) i la millora de la sanitat.

En el terreny cultural, la Mancomunitat posà en marxa un sistema de biblioteques articulades, el primer de l'Estat, amb una incipient xarxa de biblioteques públiques distribuïdes per tot el territori i dirigides per un personal format específicament, amb uns estudis propis creats per la mateixa Mancomunitat. Aquest projecte de creació d'una xarxa de biblioteques populars fou redactat per Eugeni d'Ors, intel·lectual i polític de gran rellevància, membre del Consell d'Investigació Pedagògica, comissió a qui fou encomanada la iniciativa. El *Projecte sobre la instal·lació a Catalunya d'un sistema de biblioteques populars* fou aprovat per la Mancomunitat el maig de 1915.

El *Projecte* no només precisa com seran les biblioteques i els estudis, sinó que posa les bases del sistema bibliotecari del país, amb una organització estructurada i jeràrquica que inclou una biblioteca central i unes biblioteques sucursals que treballaran en xarxa. La capçalera d'aquest sistema serà la Biblioteca de Catalunya, creada com a biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1907, que el 28 de maig de 1914 s'obrirà al públic i que també celebra enguany el seus primers cent anys d'existència (<http://www.bnc.cat/Centenari>).

El Projecte

En el *Projecte*, D'Ors planteja les bases del que ha de ser la política de la lectura pública al país i ho exposa amb un discurs brillant, contraposant de manera didàctica el que proposa amb la realitat existent.

En aquest breu document, D'Ors fixa els trets essencials d'un model de biblioteca modern i estableix quina serà la formació del personal que se'n farà càrrec. Ell, com altres intel·lectuals i polítics, coneix en profunditat l'inici i l'evolució de la biblioteca pública anglosaxona, un model que reproduceix i adapta a les característiques pròpies del país: espais independents, seccions infantils, fons seleccionats, accés lliure als prestatges, servei de préstec... Pel que fa als estudis que havien de tenir els responsables d'aquestes biblioteques, D'Ors concep, de bell nou i sense tenir cap referència de centres similars, l'estructura i el funcionament del que serà l'Escola de Bibliotecàries, des de quin tipus d'alumnes hi podran accedir a les matèries que estudiaran.

De l'anàlisi del *Projecte*, en podem extreure els elements que van resultar claus per a una planificació bibliotecària:

La creació d'un sistema

El document del *Projecte* s'inicia amb un breu apartat titulat «Oportunitat del moment per a la creació de Biblioteques populars», en el qual D'Ors justifica que la proposta de crear biblioteques no s'hagi tirat endavant abans i que, per a la seva implantació, s'hagi esperat a tenir inaugurada la Biblioteca de

Catalunya, tot plegat un any després. Segons l'estructura que ell proposa, a la Biblioteca de Catalunya li pertoca ser capçalera del sistema i, per tant, la seva creació ha de ser prioritària a la de les biblioteques populars.

En efecte, la creació d'una biblioteca nacional i de biblioteques populars havia estat un tema de debat, a partir de 1907, tant als cercles polítics com als intel·lectuals. Es discutia quin tipus de biblioteca necessitava la ciutat de Barcelona: una biblioteca d'estudi o biblioteques públiques. En l'esfera de la premsa, el debat prengué força l'any 1910, amb Eugeni d'Ors i Lluís de Zulueta com les veus sobresortints. En aquesta polèmica, les biblioteques, tant les d'estudi com les públiques o populars, eren considerades un element imprescindible per a la millora cultural de la població i així ho manifestaven tots dos en els seus escrits. La divergència sorgia a l'hora de decidir quin tipus de biblioteca era prioritari de crear en aquells moments a Catalunya: Eugeni d'Ors es manifestava a favor de la creació d'una biblioteca científica, mentre que Zulueta veia més útil i necessària la creació de biblioteques populars. Segons D'Ors, mancaven llibres especialitzats, llibres per als investigadors i estudiosos, que havien de constituir una biblioteca científica. Segons Zulueta, calia atendre preferentment els obrers i facilitar-los l'accés als llibres i la cultura. La polèmica s'apaivagà quan es donà impuls a la biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans, la llavor de la que seria quatre anys després, amb la Mancomunitat, la Biblioteca de Catalunya. Així, doncs, no ens ha d'estranyar que D'Ors, quan redacta el *Projecte* el 1915, consideri que la fundació de la biblioteca nacional era la condició prèvia per a l'organització de les biblioteques populars.

Les biblioteques populars que es proposen en el *Projecte* tindran una missió reclamada per justícia social: «donar mitjans de coneixements a aquells que per la fatalitat de la seva situació es troben apartats d'una fruïció fàcil dels mateixos». Però l'acció de les biblioteques serà tant de cultura com d'erudició i, per tant, atendran dues menes de lectors: la població mitjana que sap llegir, que té l'amor a la cultura, que posseeix els primers coneixements indispensables, i les persones cultivades dedicades al treball intel·lectual, però que no tenen accés a les novetats científiques ni a les fonts d'informació. Per als primers, es constituirà un dipòsit de llibres en una sala de lectura i s'oferirà préstec de llibres a domicili. Per als segons, s'establirà un servei de préstec amb la biblioteca científica, la Biblioteca de Catalunya.

Aquestes biblioteques populars formaran «una xarxa vasta d'institucions de la lectura i difusió de la cultura». Segons el pla, es dividiran en tres categories o graus d'acord amb la importància i la densitat de la població i les localitats on s'instal·lin. D'acord amb el grau que tinguin, els pertocaran també un nombre de llibres i un pressupost per a adquisicions. Totes les biblioteques que es creïn dependran de la Mancomunitat, és a dir, formaran part de la mateixa xarxa, estaran subjectes a unes condicions que garantiran «la coordinació i regularitat del pla» i, com a tals, seran sucursals de la Biblioteca de Catalunya. A la vegada, per ajudar a integrar les biblioteques en el seu entorn i col·laborar en les decisions de la direcció, es crearan patronats locals formats per benefactors de la Biblioteca, representants de les autoritats o de les forces vives, notables del lloc. Les biblioteques es distingiran entre elles per la dimensió dels fons i mantindran la seva singularitat a través dels patronats.

Reproduint el model de planificació urbana de les biblioteques de les grans ciutats angleses i nord-americanes, les biblioteques de la Mancomunitat es despleguen pel territori com peces d'un mateix engranatge, sota la tutela directa de la Biblioteca de Catalunya, que actua de motor del sistema. L'establiment de les biblioteques a Catalunya, a diferència dels exemples estrangers, té un abast superior ja que no es fa en l'àmbit d'una ciutat sinó prenent com a base tot el país.

Més endavant, l'any 1920, quan D'Ors es vegi obligat a dimetir dels seus càrrecs i sigui substituït en la direcció de biblioteques per Jordi Rubió, director de la Biblioteca de Catalunya, aquest reforçarà el sistema de biblioteques en xarxa amb la creació d'una Central Tècnica que hi aportarà millores notables, com la compra i distribució conjunta dels llibres, l'elaboració d'un catàleg únic, la recollida d'estadístiques i la publicació dels *Anuaris*, amb les memòries i els resultats de cadascuna de les biblioteques.

Els edificis i les instal·lacions

D'Ors té gran interès perquè les biblioteques ofereixin des d'un principi una imatge pròpia i digna, oposada a la majoria de les biblioteques que existien al país. La biblioteca que proposa ha de ser una biblioteca que trenqui amb els models del passat, tan poc atractius, tan poc seductors per al públic. Aquesta qüestió per a D'Ors és molt important perquè «la instauració del sistema de Biblioteques Populars ha

de representar el començ d'una vida nova en els pobles de Catalunya». I això només s'aconseguirà «amb una puresa i amb un allunyament respecte als contactes de la vida vella».

En aquest sentit, l'edifici es converteix en la pedra de toc per al bon resultat d'aquest *Projecte*: les biblioteques s'han d'instal·lar en edificis propis, construïts de nou amb aquesta finalitat i han d'oferir una imatge allunyada de sales polsoses i decrepites:

«Res d'instal·lacions vergonyoses i ambigües en recons de Municipis, d'edificis oficials, vells, mig enrunats, polsosos. Res de promiscuïtats amb oficines burocràtiques o amb instituts que no donen gaires senyals de vida.»

Les biblioteques disposaran d'espais per als diferents públics (infants i adults) i per a diferents usos (sala de revistes, sala de lectura, dipòsit de llibres, despatx de la bibliotecària, ...). A diferència de les biblioteques coetànies, els llibres «podran trobar-se en les parets de les mateixes sales de lectura», és a dir, els llibres seran de lliure accés i els lectors podran agafar-los directament dels prestatges. Això que en l'actualitat ens sembla tan normal, era inusual a les biblioteques que existien en aquell moment: els llibres es trobaven guardats en armaris tancats en clau o en magatzems i calia demanar-los al responsable. La utilització del sistema de classificació decimal (el sistema que s'utilitza encara avui en dia a les nostres biblioteques públiques per classificar els llibres) va permetre ordenar els llibres per matèries en els prestatges, de manera que els lectors poguessin localitzar els llibres que els interessessin autònomament.

D'Ors considera útil i indispensable que la biblioteca disposi d'una sala de conferències, un espai, com també existeix a les nostres biblioteques actuals, on es puguin realitzar les activitats culturals. Aquest espai ha de ser una alternativa al casino i ha d'actuar com antídote dels mals hàbits:

«La nostra oculta ambició fóra, amb una institució així, de produir un canvi, respecte la vida moral dels nostres pobles en el sentit d'arribar al subvertiment d'allò que la realitat d'ells ens dona avui, en condicions no sempre lloables. En els pobles solem trobar avui un Casino relativament gran, el qual està anex a una biblioteca sempre petita i miserable; el Casino, ultra servir de punt de reunió serveix per a altres fins, gens moralitzadors moltes vegades, i la Biblioteca, d'altra banda, inútil i generalment no concorreguda, o bé convertida en una sala més del Casino, està totalment contaminada de l'ambient d'aquest. Nosaltres, invertint això, voldríem fer, al revés,

una Biblioteca que tingués anex un lloc de civil reunió; el qual en aquest cas resultaria envaït i beneficiat de l'ambient de recolliment i de cultura de la Biblioteca.»

Els edificis seran «propis, independents, nets, blancs, clars, decorats amb higiènica i econòmica coqueteria, i presentant per dins i per fora un aspecte estètic, gai, plaent a l'ull», tot de condicions oposades a allò que existia en la majoria de poblacions i que seran fonamentals per atreure el públic.

En el *Projecte* s'estableix que els edificis s'han de poder emplaçar lluny i aïllats d'altres edificacions i voltats només d'aire i vegetació. Les primeres biblioteques construïdes sota la direcció D'Ors s'ubicaren fora de la població, en passejos o camins que portaven sovint a ermites i santuaris. És significatiu que la biblioteca de Valls es construeixi al costat del santuari de la Mare de Déu del Lledó; la d'Olot, en els terrenys de la ciutat jardí; la de Sallent, en el camp de Palau, fora vila, i la de Canet, al passeig que porta al santuari de la Misericòrdia. Per a D'Ors, la biblioteca pren el caràcter d'un temple de saviesa, un temple de cultura, al qual cal peregrinar en cerca del saber. Anys després, amb les primeres biblioteques construïdes en aquests emplaçaments, aquesta ubicació serà qüestionada per les mateixes bibliotecàries que hi treballaven ja que consideraven que l'accés als edificis en dies de fred, pluja o en plena foscor era difícil per al públic i per a elles.

Els edificis de les primeres biblioteques, construïts sota la direcció D'Ors, són tots obra de Lluís Planas, arquitecte de la Mancomunitat. Són construccions amb un marcat aire neoclàssic que incorporen elements de l'arquitectura grega i romana, com les columnes, l'escalinata d'accés i el frontis sobre la porxada de l'entrada. Com a detall ornamental, dos templets circulars de fines columnes coronen els dos extrems de la façana. En proposar aquests tipus de construccions, D'Ors aconseguia dos objectius: per una banda, que gràcies a l'impacte visual, la biblioteca fos fàcilment identificable dins la població; i, per l'altra, que es produís una relació directa entre l'edifici i el concepte de biblioteca: les biblioteques de la Mancomunitat volen ser diferents i aquest canvi es demostra oferint espais diferents.

Biblioteca Popular de Sallent (1918). Arxiu de la Diputació de Barcelona

La col·lecció i la tria de llibres

«El catàleg d'una Biblioteca Popular és un acte pedagògic». Aquesta és la consigna D'Ors per a la selecció del fons. En una biblioteca, la col·lecció de llibres que s'ofereix als lectors és un instrument pedagògic, un instrument per educar i formar els lectors; per aquesta raó, els llibres han de ser ben triats, han de ser els millors en la matèria i no han de contenir errors. El *Projecte* no proporciona cap llista dels títols que han de tenir les biblioteques, però, tan en l'etapa de D'Ors com després sota la direcció de Rubió, els llibres es triaran amb l'objectiu d'elevat el nivell cultural de la població: abundància d'autors clàssics, preferència per la cultura catalana, desconfiança envers la novel·la i censura d'alguns èxits de lectura popular seran algunes de les constants.

Mantenir la col·lecció en els nivells de qualitat és tasca de la direcció de la biblioteca. I aquesta qualitat s'aconseguirà obeint un criteri: la biblioteca només ha d'acceptar donatius en metàl·lic. Per a D'Ors aquest principi és capital per garantir la qualitat del fons de la biblioteca:

«L'acceptació de donatius en llibres és una de les causes que tantes biblioteques rudimentàries de Casinos o altres

que coneixem, esdevinguin mortes, abandonades, sense cap utilitat. S'hi acumulen publicacions anodines, donatius de particulars o empreses poc generoses o forçats per compromís a la generositat, vils fulletons, opuscles miserables, memòries financeres il·legibles d'empreses, d'entitats oficials, etc., presents d'autors grafòmans, tot el material en fi de cap interès, de lectura impossible o inútil, d'impossibles catalogacions. Tota aquesta escombraria omple els armaris, dificulta la consulta i descoratja alhora el bibliotecari i el lector. La capa de pols va creixent a poc a poc en els prestatges que contenen dipòsits així, tan poc apetitosos de llegir, i en poc temps la Biblioteca resta convertida en una establa d'Au-gies que solament un nou Herakles podria netejar i ordenar. Una Biblioteca Popular ha d'ésser tot el contrari d'això. Les nostres Biblioteques Populares han d'ésser llamineres a l'apetit de cultura.»

La col·lecció de la biblioteca estarà formada per llibres en diferents llengües i per a diferents públics. Els llibres hauran de ser bons, de qualitat, han de ser «els millors llibres que pots llegir sobre la matèria». La base de la col·lecció la conformaran títols en català o castellà i, també en francès, tot i que, possiblement per al públic popular que usava les biblioteques, aquesta no fos una llengua gaire coneguda. A part de recomanar que no hi manquin diccionaris i gramàtiques del major nombre possible de llengües, el *Projecte* no dona més indicacions sobre la composició del fons. No obstant això, sabem que quan les biblioteques s'obrien, gaudien entre la seva oferta també d'un generós repertori de premsa i de revistes femenines dedicades a la moda. Els llibres per a infants van incorporar-se a partir de 1920 amb una selecció acurada de les millors obres existents al mercat. L'accés als llibres especialitzats, els que necessitessin els lectors de més nivell, es faria a través del préstec amb la Biblioteca de Catalunya.

Així mateix, el treball en xarxa permetrà que les adquisicions de llibres es puguin fer de manera centralitzada «a fi d'obtenir major economia», un procediment habitual en tots els sistemes de biblioteques.

La preparació del personal

Aquesta nova biblioteca que proposa D'Ors té, a més, un personal preparat específicament per responsabilitzar-se d'aquestes biblioteques. En aquest sentit, D'Ors fa una proposta innovadora en projectar una formació especialitzada

que no existia ni a Espanya ni en cap dels països de l'entorn: l'Escola de Bibliotecàries.

D'Ors determinà que l'Escola només tindria alumnat femení per raons econòmiques i estètiques. Ho formulà així en el *Projecte*:

«La primera solució, la del caràcter femení del personal, ens és aconsellada, encara que no fos per altres, per dues raons: La possibilitat d'obtenir així una relativa reducció de despesa i la seguretat que, a igualtat d'aquesta, així com sol·licitant personal masculí el que acudiria fóra segurament de segon ordre, sol·licitant-lo femení aquest podria ésser de primer ordre i ben triat. Ademés cal no oblidar, quan se tracta d'això, el caràcter de missió, d'obra d'educació social que atribuïm a les Biblioteques Populars de Catalunya. En una obra així, la dona és, com sabem tots, un instrument excel·lent. I també cal que tinguem en compte el caràcter atractiu, amable, de netedat i coqueteria que volem donar a les nostres instal·lacions i mantenir en elles.»

Fins a l'any 1976 no es pogueren matricular alumnes masculins.

D'acord amb el que establia el *Projecte*, les alumnes de l'Escola de Bibliotecàries tindrien una preparació «d'humanitat en general, de cultura superior, d'espiritualitat elevada que faci que puguin considerar-se les persones encarregades d'aquest servei com a veritables missioners en els pobles, de tota mena de superioritat». Per accedir als estudis, les alumnes havien de tenir l'edat mínima de 17 anys i superar un examen d'ingrés de coneixements generals. Al llarg dels tres anys que durava la carrera, les alumnes cursaven assignatures d'humanitats i assignatures tècniques, tot combinant la teoria i la pràctica.

Les noies que podien, i volien estudiar, no tenien en aquells moments gaires possibilitats de formació superior i l'Escola de Bibliotecàries s'insereix perfectament en la línia iniciada per la Mancomunitat de dotar les dones de sortides professionals dignes, com l'Escola d'Infermeres o l'Escola Professional de la Dona.

El *Projecte* d'Eugeni d'Ors preveia també la formació continuada de les bibliotecàries reunint-les un cop l'any a la mateixa Escola de Bibliotecàries amb la finalitat de posar al dia els coneixements. A partir de 1918, un cop incorporada al món laboral la primera promoció de l'Escola, s'iniciaren les reunions de bibliotecàries que tenien lloc durant les vacances de Nadal. Aquestes reunions eren un espai de trobada per a

l'intercanvi i la formació permanent —s'hi debatien qüestions tècniques, s'impartien conferències i es feien visites a altres centres bibliotecaris i arxius— però, a la vegada, propiciaven el contacte humà entre les professionals que treballaven allunyades les unes de les altres atesa la dispersió dels punts de servei. Des de 1918 fins a 1924, se celebrà una reunió anual.

* * *

L'interès de la Mancomunitat per la implantació de biblioteques i execució del *Projecte* es fa palès amb la prompta convocatòria, el mes de juliol del 1915, del primer concurs per a la concessió de biblioteques, al qual seguirien dues convocatòries més, el 1916 i 1917. En aquests tres primers anys es mostra una embranzida considerable i difícil de mantenir, ja que el quart i darrer concurs serà convocat el 1922. En total, fins a la dissolució de la Mancomunitat, es concediren 22 biblioteques de les quals se'n construïren i inauguraren només 8: Valls, Olot, Sallent i les Borges Blanques (1918), Canet de Mar (1919), el Vendrell (1920), Pineda i Figueres (1922).

Les bases del concurs per a la concessió d'una biblioteca exigien la cessió d'un solar per part de l'ajuntament de la localitat que feia la petició; si es concedia, la Mancomunitat es feia càrrec de la construcció de l'edifici, del fons de llibres i del personal. L'Ajuntament s'havia d'ocupar del manteniment i del personal no bibliotecari. Un model que s'ha demostrat operatiu, ja que, amb algunes modificacions, encara és vigent avui.

Igualment, els trets que caracteritzaren aquelles biblioteques s'han mantingut en les biblioteques actuals. Es crearen biblioteques amb locals propis, confortables; amb sales de conferències; amb lliure accés als llibres, en prestatges oberts; amb servei de préstec del fons de la mateixa biblioteca o d'altres de la xarxa; amb llibres i seccions per al públic infantil; amb un ampli repertori d'activitats culturals i de difusió i un personal format amb uns estudis específics que, actualment, també són els requerits per treballar com a bibliotecari.

Per tant, la Mancomunitat va posar en marxa les bases per a un sistema bibliotecari: una gran biblioteca nacional, de recerca; una xarxa de biblioteques populars estesa pel país, que permetés la difusió cultural per mitjà de la lectura pública, i una Escola de Bibliotecàries, on s'havia de formar el personal que les dirigia. Fou un projecte d'èxit gràcies a la confluència de diferents circumstàncies, que veurem tot seguit.

Biblioteques, per molts anys

Les institucions com la xarxa de Biblioteques Populars, la Biblioteca de Catalunya o l'Escola Superior de Bibliotecàries, creades fa cent anys, van ser les bases de la planificació bibliotecària de Catalunya. Enguany, les institucions que hi van participar i les que n'han assumit la responsabilitat amb els anys, sota el lema «Biblioteques, per molts anys», han organitzat diferents actes de commemoració amb la intenció de reflexionar conjuntament sobre l'esperit inicial d'aquells projectes bibliotecaris i sobre la seva transformació.

«Les biblioteques, un projecte d'èxit? Una mirada 100 anys després»

L'inici de les commemoracions del bienni tingué lloc el dia 23 de maig amb un acte organitzat conjuntament pel Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya, la Biblioteca de Catalunya, la Facultat de Biblioteconomia i Documentació, la Gerència de Serveis de Biblioteques de la Diputació de Barcelona i el Consorci de Biblioteques de Barcelona. Sota el títol «Les biblioteques, un projecte d'èxit? Una mirada 100 anys després», es proposà un diàleg entre Antoni Dalmau i Borja de Riquer, el primer com a antic president de la Diputació (1982-1987) en el període de modernització i desenvolupament de les biblioteques populars existents, i el segon en qualitat d'historiador de referència d'aquest període. L'enregistrament de l'acte es pot veure a: <https://www.youtube.com/watch?v=Zfd655cACbo>

Dolors Saumell, directora de la Biblioteca Pública de Tarragona, fou l'encarregada de conduir l'acte. En la seva presentació destacà la modernitat i la innovació del projecte de la Mancomunitat, així com la importància que tingueren les personalitats de Prat de la Riba, que hi posà les grans idees i l'entusiasme; Eugeni d'Ors, que creà el sistema amb l'exaltació de l'obra ben feta i Jordi Rubió i Balaguer, que hi aportà eficiència i perdurabilitat. El sistema de biblioteques de la Mancomunitat, tal com ella resumí, es dotà d'elements que li conferiren solidesa i èxit: la Biblioteca de Catalunya, com a capçalera; una central tècnica per garantir un funcionament correcte i homogeni; uns patronats locals formats per representants polítics i culturals de les poblacions que l'incardinaren al territori i, com a element clau, l'Escola de Bibliotecàries. Les professionals, preparades i convençudes de la seva missió cultural, seran les que faran possible que l'essència de les biblioteques populars es mantingui viva al llarg del segle vint, i entre dues dictadures.

Tot seguit donà pas a les intervencions de Borja de Riquer i d'Antoni Dalmau. A partir de l'exposició del primer, que com historiador sintetitzà els punts que considerava bàsics per entendre l'èxit de la implantació de la xarxa de biblioteques populars, i de la xerrada del segon, que féu una reflexió de caràcter més general i basada en la seva experiència política, podem identificar els factors d'èxit d'aquella iniciativa i d'aquell període:

En la creació de la Mancomunitat, hi ha una **planificació perfecta** i una gran **capacitat de treball**, aspectes que determinen el projecte de les biblioteques populars.

Antoni Dalmau senyalava l'existència d'una idea fundacional amarada d'una gran passió: era l'inici de tot, tot estava per fer, volien construir una pàtria ordenada i perfecta, a l'altura del somni que des del principi de segle havien confegit. I sota uns principis bàsics propis del Noucentisme: ordre, disciplina, objectivitat, sentit pràctic. Es creen organismes, s'editen publicacions, s'obren escoles, s'implanta una xarxa de comunicacions..., una gran activitat duta a terme amb una pressa i una impaciència terribles.

Malgrat la precarietat de mitjans que tenia la Mancomunitat, s'engegaren i tiraren endavant molts projectes. En l'àmbit de la docència, es renova, dins les possibilitats de gestió escolar de la Mancomunitat, l'ensenyament primari, amb la

incorporació dels mètodes de Maria Montessori, una pedagoga italiana, la més innovadora del moment, i s'organitza l'ensenyament tècnic i professional, amb institucions com la Universitat Industrial, l'Escola Superior de Bells Oficis, l'Escola del Treball, l'Escola Superior d'Agricultura, l'Escola de Funcionaris de l'Administració Local, l'Escola d'Alts Estudis Comercials, etc. No cal dir que un dels resultats més evidents de tot aquest impuls culturitzador és el procés de normalització lingüística, amb la publicació de les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans el 1913.

Més enllà de l'objectiu d'aconseguir que les capes instruídes o alfabetitzades de la població tinguessin accés als llibres, la Mancomunitat traïé gran rendiment de les seves possibilitats de gestió. Borja de Riquer apuntava que altres qüestions prioritàries disposaren d'un pressupost més gran, com ara les infraestructures viàries (l'any 1920 hi havia a Catalunya 331 municipis on només es podia arribar en carro o mula), l'extensió de l'electricitat o del telèfon; però tot i així, en el terreny de les biblioteques es féu un gran treball.

Segons Antoni Dalmau, sempre s'ha parlat molt del que la Mancomunitat va fer en l'àmbit de la formació —Escola Industrial, Escola de la Dona—, però, en matèria educativa, no tenia accés a la columna vertebral, que era el sistema públic d'ensenyament. En canvi, en matèria cultural, els àmbits competencials eren més difusos i més oberts, de manera que s'hi podia intervenir amb més amplitud i llibertat. L'esquema que dissenyaren era modèlic. Primer: calia dotar el país d'una gran Biblioteca Nacional. Segon: calia que la difusió cultural per mitjà de la lectura pública s'estengués de forma capil·lar per tot el territori; aleshores és la xarxa de biblioteques populars. I, finalment: calia formar el personal, per la qual cosa creen, la tercera pota del projecte, una Escola Superior per a elles, les «missioneres de l'obra de la civilitat a Catalunya», en paraules literals de D'Ors. L'esquema quedava, així, ben articulat.

La situació cultural a Espanya i Catalunya presentava moltes deficiències.

Com subratllava Borja de Riquer, l'Estat liberal espanyol del segle XIX havia deixat desatesa de manera flagrant la política cultural i educativa de tot el país. L'escassa atenció per aquestes qüestions es veu prou bé reflectida en el migrat pressupost que el Ministeri de Foment dedicava al conjunt dels nivells educatius (primari, secundari, universitari i professional),

que tots junts suposaven aproximadament la cinquena part del que l'Estat espanyol esmerçava en «culto y clero», és a dir, la subvenció donada a l'església catòlica. Això ja era una mostra de quines eren les preferències polítiques de llavors. A més, com que Espanya era un país amb una pressió fiscal molt baixa, els diners esmerçats en serveis públics eren molt reduïts: l'any 1900, el pressupost de l'Estat espanyol només suposava un 7,5% del producte interior brut, xifra que contrastava amb el 17% que hi dedicava Alemanya, o el 15% de França i Itàlia. I, dins d'aquests pressupostos, la partida dedicada a l'ensenyament i cultura era ridícula. El 1902, el pressupost del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts era el 10% del pressupost de Defensa. Això explica que només el 49% dels infants espanyols estiguessin escolaritzats, davant del 80% d'Itàlia i del 90% de França, i que l'any 1910 la taxa d'analfabets a Espanya fos del 52%.

* * *

En el terreny de les biblioteques, la penúria era enorme. Existien (i existeixen encara) a Girona, Lleida i Tarragona les biblioteques provincials conservadores dels fons de la desamortització i, per tant, amb uns documents antics i apropiats per a historiadors i estudiosos. Les instal·lacions d'aquestes biblioteques eren precàries en espai i condicions: fosques, fredes, amb els llibres que calia demanar per poder consultar, ja que estaven guardats en magatzems o tancats en armaris. El personal que se n'ocupava estava més preparat per a la conservació que no pas per a la promoció de la lectura i la cultura. A Barcelona, existia també la biblioteca de la Universitat que no presentava millors condicions per al seu ús. Aquestes biblioteques convivien amb altres biblioteques de caràcter popular o privat, creades i mantingudes per ateneus i altres institucions, com parròquies o centres socials, però de vida irregular a causa de les difícils condicions per mantenir-les i fer-les funcionar. Altres biblioteques eren de caràcter privat, com la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès (1860), o iniciatives puntuals de personalitats polítiques amb propòsits filantròpics, com la Biblioteca Arús (1895) o la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer (1884) a Vilanova i la Geltrú.

Les biblioteques angleses i nord-americanes que havien iniciat el seu camí a mitjan del segle XIX (Manchester 1852, Birmingham 1865, Boston 1854, Chicago 1873) es caracteritzaven per uns amplis horaris d'obertura, per l'atenció directa

al públic i pels serveis que prestaven. La raó de ser d'aquestes biblioteques era la d'atendre les necessitats informatives, educatives i de lectura de la seva comunitat; disposaven d'espais propis per a infants i adults, oferien activitats culturals, formatives i de promoció lectora, adquirien tot tipus de publicacions periòdiques, generals i infantils d'abast general i, sobretot, organitzaven les seves col·leccions de manera que poguessin ser fàcilment utilitzades pel públic, ja fos en el servei de préstec individual o en el mateix recinte amb el lliure accés als prestatges.

Aquest model també havia inspirat el Govern espanyol, però els seus intents no havien prosperat a causa de la inestabilitat política i de la manca de recursos econòmics. No obstant això, a Catalunya, on la situació de les biblioteques a finals del segle XIX i inicis del XX és comparable a la de la resta d'Espanya, s'aconseguirà amb la Mancomunitat crear i desenvolupar aquest incipient sistema de biblioteques populars basat en el model de les *free public library*. L'èxit de les experiències bibliotecàries foranes era conegut per l'administració, tant catalana com espanyola, però per a l'aplicació calia un finançament prioritari, com farà la Mancomunitat, una decisió de govern.

Dins del projecte global cultural del catalanisme, les biblioteques hi tingueren un paper destacat. Les biblioteques populars es van utilitzar com un **símbol nacionalista**.

Com exposà Borja de Riquer, el desastre de 1898 havia suposat no només una crisi militar i política, sinó també identitària espanyola. Això afavorí, a partir de l'any 1901, la irrupció del catalanisme en la política espanyola com una proposta regeneracionista i modernitzadora, tant per a Catalunya com per a Espanya. Aviat l'estratègia d'ocupar les principals institucions públiques del país (ajuntaments, diputacions, etc.) donaria els seus èxits, atès que el programa fonamental del moviment catalanista era fer, des d'aquestes institucions, allò que l'Estat espanyol no havia fet en un segle, i a més, fer-ho des d'unes pautes i perspectives catalanes.

La cultura era l'eix nuclear dels projectes de nacionalització liberals a tots els països europeus durant el segle XIX. La cultura era, de fet, un símbol fonamental per a la construcció de la «nova» identitat nacional. L'escassa atenció a la cultura i a l'alfabetització de la població per part dels governs espanyols és una de les causes de la «feble nacionalització»

espanyola del vuit-cents. El nacionalisme espanyol no posà ni els mitjans humans ni els materials, ni va saber construir i difondre un missatge nacionalista atractiu, amb capacitat de penetració social i amb ambició de projecte d'un futur millor. Al contrari, el missatge nacionalista espanyol es basava en una evocació nostàlgica d'un passat gloriós, i això difícilment podia aconseguir amplis suports socials. I, a més, era bàsicament un projecte castellà que menyspreava les altres llengües i cultures hispàniques. Davant d'això, el catalanisme va fer de la llengua i de la cultura catalanes, ja durant la segona meitat del segle XIX, el seu principal signe distintiu, el pal de paller de la identitat pròpia. El catalanisme evolucionà en tres dècades, entre 1870 i 1900, d'unes actituds inicials bàsicament de resistència i de defensa a unes de més ofensives, de reivindicació política de la personalitat pròpia i de conquesta d'espais ciutadans i institucionals.

I en aquest escenari les biblioteques es convertiren en uns instruments d'instrucció i de socialització de la població, de divulgació dels valors nacionalitzadors i de cohesió del país: calia alhora alfabetitzar, educar, instruir i civilitzar els catalans perquè fossin uns autèntics «ciutadans», i no uns simples habitants. Com que la instrucció pública estava en mans de l'Estat i les escoles municipals eren unes iniciatives rellevants però molt minoritàries (Escola del Bosc i Escola del Mar de Barcelona), les biblioteques populars podrien esdevenir uns espais privilegiats de socialització cultural i de nacionalització dels catalans.

* * *

En efecte, la instal·lació de les biblioteques populars fou un projecte de la Mancomunitat ple de significat polític que obtingué la resposta entusiasta dels municipis i de la societat civil. Els actes de col·locació de la primera pedra i la posterior inauguració al cap de tres anys prenen un caràcter simbòlic i s'omplen de veus a favor de la nació catalana, com es pot veure en les notícies de premsa:

«La que avui es soterra a Valls és molt més que la primera pedra d'un edifici: és el primer graó de l'escala ideal que ha de portar el poble tot de Catalunya fins les més altes llums.» (Acte de col·locació de primera pedra, *La Crònica de Valls*, 28 d'octubre de 1916)

«Havem de mirar que aquest petit santuari de la Cultura, en l'avenir, sigui una nova penyora de la gran força i vigoria de

la pàtria.» (Francesc Cortada, alcalde de les Borges Blanques en la inauguració de la biblioteca, *La Veu de Catalunya*, 3 de desembre de 1918)

«L'obra de catalanització de la cultura que s'ha emprès la Mancomunitat és l'obra de més alt patriotisme, de més importants resultats, en aquest sentit, de totes les que pugui tenir a son càrrec. L'auto-consciència d'un poble només és una elevada cultura que pot produir-la.» (El company de viatge, Inauguració de la biblioteca popular d'Olot: L'obra de els biblioteques populars, *La Veu de Catalunya*, 23 de setembre de 1918)

I també en les capçaleres dels diaris de caràcter nacionalista:

Alt Empordà (21 de desembre de 1918). Hemeroteca local de la Biblioteca Fages de Climent de Figueres.

Empordà Federal (21 de desembre de 1918). Hemeroteca local de la Biblioteca Fages de Climent de Figueres.

Les inauguracions es carregaven de significat nacionalista, des de la comitiva d'autoritats que hi participava amb representants de tots els organismes i els estaments polítics i civils (en molts casos hi assistí Puig i Cadafalch, president de la Mancomunitat després de la mort de Prat de la Riba l'agost de 1917), fins al simbòlic lliurament d'una bandera catalana que es feia a les bibliotequàries.

Antoni Dalmau suggeria, amb encert, que les fotografies d'aquella època són un document impagable del que va ser el pla de la Mancomunitat i de l'acceptació que va tenir. En les inauguracions s'hi veu la multitud que assistia als actes, davant dels edificis voltats d'aire i de vegetació, tal com es recollia en el *Projecte*.

Inauguració de la Biblioteca Popular de Valls (1918). Arxiu de la Diputació de Barcelona

Inauguració de la Biblioteca Popular de Sallent (1918). Col·lecció de postals, Fons Joan Gómez Escofet. Dipòsit digital de la Universitat Autònoma de Barcelona

Els intel·lectuals tingueren un paper fonamental en el programa de la Mancomunitat i, en el cas de les biblioteques, l'èxit derivà de figures tan rellevants com Eugeni d'Ors i Jordi Rubió i Balaguer. Borja de Riquer assenyalava que, així com el segle XIX va ser caracteritzat per Jaume Vicens Vives com una època d'industrials i polítics, el segle XX es podria caracteritzar com un temps d'intel·lectuals i polítics.

L'historiador feia notar la gran diferència existent entre les fases de presència social dels intel·lectuals a Catalunya i a Madrid. El sorgiment i la implicació dels intel·lectuals de Madrid es donen més lentament i la fase del compromís militant s'esdevé sobretot durant la Segona República. En canvi, en el cas català les etapes són més ràpides. Ben aviat es passarà dels intel·lectuals que fan de franc-tiradors i crítics de la societat, com el Joan Maragall de final del segle XIX, als intel·lectuals compromesos amb una «causa»: el catalanisme. Així, des de l'any 1906, amb Solidaritat Catalana, gran part de la intel·lectualitat catalana s'implicarà en el nou activisme polític i participarà en l'elaboració i realització de projectes per al «país». Serà una generació d'intel·lectuals que defensaran que s'ha de fer política des de les institucions (ajuntaments, diputacions i, finalment, Mancomunitat) i que estaran relativament vinculats a partits, sigui la Lliga Regionalista o les formacions republicanes catalanistes. Per tant, a Catalunya els intel·lectuals s'impliquen en tasques polítiques i institucionals uns 25 anys abans que els madrilenys.

La gran protagonista d'aquesta fase catalana serà la generació que D'Ors batejarà com la «generació noucentista» entre les personalitats de la qual destaquen ell mateix i Josep Pijoan. Pijoan, fins a l'any 1910, és la figura clau, és l'home d'acció per excel·lència. Ell parteix d'una dura crítica al raquitisme de la política cultural espanyola, coneix els esforços que a Catalunya es fan des de la societat civil (ateneus, casals, associacions) i proposa «catalanitzar» les institucions polítiques, sobretot els ajuntaments i les diputacions. Ell serà el promotor del Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) i l'inspirador de l'Institut d'Estudis Catalans (1907), de la Junta de Museus de Barcelona i del primer projecte de la Biblioteca Nacional de Catalunya. En l'àmbit de les biblioteques, seran fonamentals la personalitat d'Eugeni d'Ors i la professionalitat de Jordi Rubió i Balaguer.

* * *

Eugeni D'Ors, principal ideòleg de la política cultural de la Mancomunitat, el definidor teòric del noucentisme, després de

l'aprovació del *Projecte* de biblioteques populars i l'Escola de Bibliotecàries, fou el primer director de la incipient xarxa i hi deixà la seva empremta.

Per a les biblioteques que es concediren, construïren i s'inauguraren durant el seu mandat, D'Ors decidí el projecte arquitectònic per a l'edifici, seleccionà el miler d'obres que constituïren el fons inicial, i escollí la decoració amb reproduccions de pintura i ceràmiques de referents clàssics, ornada amb detalls femenins i completada amb la col·locació d'una peixera. Veiem la descripció de la biblioteca de Valls el dia de la inauguració:

«Un jarrito en cada una [de las mesas] con rosas. Sobre las estanterías bajas, diversos objetos: cerámicas: dos tanagras, platos decorados, jarros de flores; en el testero una pecera con peces colorados y mudos, símbolo del silencio y de la actividad; encima, en la pared, el aguafuerte de nuestro Nogués, que sirvió de portada a la primera edición de *La ben plantada* de Xenius; en el testero opuesto una gran fotografía de una Pietà de Donatello. Cortinillas amarillas en las altas ventanas que dan luz zenital y persianas; las paredes blancas, los muebles de color de pino

*Sedes sapientiae
Ora pro nobis*

ORACIÓ DE LES BIBLIOTECÀRIES DE CATALUNYA
EN ENCENDRE LA LLÀNTIA DEL VESPRE

Maria, Dona i Regina nostra, Mare mia i confident, puix que la gràcia de Nostre Senyor, ton Fill, permet que arribi un altre cop, en una jornada nova, l'hora recollida de la bona tasca, jo t'oferec les dues petites resplendors ge-

barnizado. A la izquierda se encuentra el despacho de la bibliotecaria, coquetón y sencillo con muebles de mimbre y tapicería a rayas blancas y negras. Tal vez resulta algo germánico, como la otra sala, pero está bien.» (*La Crònica de Valls*, 28 de juny de 1918).

Durant la seva gestió, D'Ors fixà el calendari de festes de treball entre les quals s'incloïa el 15 de novembre, Sant Eugeni, i fins i tot, va redactar l'*Oració de les bibliotecàries en encendre la llàntia del vespre*, una pregària impresa en una estampa conjuntament amb una imatge de la Verge, cosa que, en opinió d'Antoni Dalmau, resulta xocant en aquella societat ardent de conflictes socials i poblada d'anarquistes.

En la formació de les futures bibliotecàries tingué una importància fonamental el professorat que s'incorporà a fer classes, intel·lectuals i professionals de gran anomenada que impartien docència en altres centres de formació superior (Escola Industrial, Universitat) i formaven part d'institucions lligades a l'obra cultural que havia engegat Prat de la Riba. Així, les primers promocions tingueren de professors, entre altres, Lluís Segalà, Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Riba, Rafael Campalans,

mel les, de la vida mia i d'aquesta llàntia que t'encenc, i vull ara unir-me en esperit a totes les meves companyes, les Bibliotecàries de Catalunya, als Mestres que ens han format i que compten amb el nostre esforç per l'obra santa de la difusió de les llums, als Conductors i Magistrats de la Pàtria als Avis i Grans Morts d'ella, per tal d'invocar ton patronatge i el de les Advocacions i Santedats, cares als pobles de Catalunya que es desvetllen: el del gloriós Cavaller sant Jordi; el de santa Eulària, advocada de la nostra capital Barcelona; el de santa Úrsula, advocada de Valls; el de Sant Esteve Protomàrtir, patró d'Olot; el de Sant Victor, patró de Sallent; el de Santa Justina, patrona de les Borges

que concediu encara a tots els reunits en aquesta Casa d'estudi, la flor i els fruits de l'aplicada lectura. l'exacta notícia dels bells tresors que són en la natura i en l'esperit, que trobem en tct la sabor de les coses eternals i la dolçor regalada de la teva Maternitat. Amén.

Nihil obstat : P. AGUSTÍ MAS, C. O. — Barcelona, 14 setembre 1918.—Imprimatur.—ENRIC, Bisbe de Barcelona.

a més del mateix Eugeni d'Ors i de Jordi Rubió, a qui correspongué impartir la formació tècnica i pràctica sobre biblioteques.

L'any 1917, amb la mort de Prat de la Riba, D'Ors perdé el seu millor valedor i s'inicià un progressiu deteriorament de les reves relacions amb Puig i Cadafalch, el nou president de la Mancomunitat, que desembocà el gener de 1920 amb la dimissió forçada de tots els seus càrrecs. Aleshores, s'encomanà a Jordi Rubió i Balaguer la direcció tècnica de les biblioteques populars i començà una nova etapa marcada per la creació de la Central Tècnica i la redacció de normes estàndards de funcionament. D'Ors projectà la imatge de les biblioteques i Rubió les organitzà i consolidà.

Rubió és la figura clau que aconseguirà que no es desvirtuï la feina de la Mancomunitat en el temps de la dictadura de Primo de Rivera i, gràcies a ell, serà fàcil recuperar una xarxa única de biblioteques populars el 1931 amb el govern de la Generalitat.

Amb tot, l'èxit de les biblioteques es degué a la **naturalesa i el confort de les instal·lacions** i a la **dedicació i la professionalitat del personal**.

Aquestes biblioteques de la Mancomunitat, «pensades més per al públic que per als llibres» en paraules de Rubió, no només oferien lectura i cultura que pogués interessar als usuaris i de manera gratuïta, sinó un espai acollidor, la possibilitat d'accés per a tothom i uns horaris amplis i adequats (matí, tarda i festius). Els locals eren pulcres, bonics i silenciosos, gaudien de condicions higièniques —hi havia lavabos per al públic— i d'un cert confort —tenien instal·lada calefacció, tot i que sovint no funcionava per manca de combustible.

En les imatges dels interiors de les biblioteques, que Antoni Dalmau recomanava de mirar, hi podem observar l'ordre i la netedat (i la mà femenina) que hi imperaven. Hi veiem elements funcionals com els mobles estàndards, taules i cadires tots fets amb el mateix patró, perquè res no desentonés; la llum zenital que donava claror i afavoria la il·luminació diürna; els llums de pantalla sobre les taules per llegir còmodament; i també el toc de «coqueteria» amb les cortines de les finestres i els gerros de flors per decorar. La combinació de tot plegat, conjuntament amb altres objectes com el rellotge de paret o els quadres amb reproduccions fotogràfiques d'edificis clàssics, proporcionava a la biblioteca una atmosfera plàcida que, de ben segur, convidava a entrar-hi.

Sala de lectura. Biblioteca Popular de Valls. Arxiu de la Diputació de Barcelona

Sala de lectura. Biblioteca Popular del Vendrell. Arxiu de la Diputació de Barcelona

Despatx de la bibliotecària. Biblioteca Popular de Pineda (1923). Gerència del Servei de Biblioteques de la Diputació de Barcelona

Alumnes de les dues primeres promocions de l'Escola Superior de Bibliotecàries (1916 o 1917). Arxiu de la Facultat de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona

El públic era, majoritàriament, de classes populars i treballadores, amb un nombre molt superior d'homes en la lectura a sala, com es pot veure a les fotografies. Les dones eren, més aviat, usuàries del préstec, per raons òbvies: disposaven de menys temps per anar a la biblioteca, i en cas de tenir-lo, tampoc no devia ser gaire ben vist passar-se l'estona llegint; en canvi, el préstec els oferia l'oportunitat, no solament de dedicar-hi l'estona que volguessin, sinó també de llegir el que desitgessin. Per a la població, era un equipament nou que imposava respecte, però pel qual se sentien atrets. Aquest comportament respectuós de les classes populars es recull en una anotació de la bibliotecària de Valls en la memòria, publicada a l'*Anuari* de 1922: «Ni un sol [obrer] hi compareix mai no solament net i endreçat, sinó que fins i tot endiumenjat. Tal és el respecte que l'obrer vallenc guarda a la Biblioteca.»

A les bondats de l'espai, s'hi sumà la professionalitat i dedicació del personal bibliotecari. Des de bon començament, les biblioteques disposaren d'un personal preparat que tingué una dedicació entusiasta a la feina i un sentiment de pertànyer a un cos comú que havia de complir un deure.

L'accés a les places de biblioteques populars es feia a partir d'un examen selectiu en acabar els tres cursos, tot i que, el mercat laboral s'amplià amb els anys. Amb tot, les bibliotecàries de populars foren el gruix de la professió, i, no només en els anys de la Mancomunitat sinó molt més enllà, tingueren la consciència de ser un col·lectiu escollit. D'Ors les havia anomenat «missioneres de l'obra de la civilitat a Catalunya»

i elles respongueren amb vocació i dedicació a la missió que se'ls havia encomanat. Les primeres bibliotecàries foren unes noies voluntarioses, que, convençudes de la seva tasca de regenerar el país, no dubtaren a fer-se càrrec de les biblioteques en poblacions allunyades de la capital i mal comunicades, on havien de viure soles, a dispesa, amb poques o nul·les ocasions de compartir neguits professionals i intel·lectuals. Gràcies al seu voluntarisme i a la seva dedicació les biblioteques obtingueren molt bons resultats.

La formació homogènia del personal i la política de contractació exclusiva ajudaren a consolidar el pla de biblioteques populars. El fet que totes les bibliotecàries se servissin dels mateixos instruments per al treball professional i tinguessin els mateixos sistemes de treball ajudava, encara més, a consolidar la idea que formaven part d'un projecte comú que tenia unes mateixes finalitats socials, culturals i educatives.

L'any 1923, Rubió en la nota preliminar de l'*Anuari* els recorda que l'obra de biblioteques populars es tracta d'una empresa col·lectiva:

«Totes les bibliotecàries se senten investides d'una missió d'idealisme abnegat, perquè totes saben que constitueixen una Companyia. Per això, el dia que una altra biblioteca obre ses portes s'enforteix llur optimisme i es multiplica llur confiança. Aquest era el sentit de l'*Oració de les bibliotecàries en encendre la llàntia* que l'Eugeni d'Ors posava en els seus llavis.»

Conclusió i mirada al futur

Amb la dictadura de Primo de Rivera, la xarxa de biblioteques populars sofrí un primer desmembrament de les vuit biblioteques que configuraven la xarxa: les diputacions de Lleida, Girona i Tarragona es van fer càrrec cadascuna de les seves biblioteques (les Borges Blanques, Olot i Figueres, Valls i el Vendrell) i la Diputació de Barcelona s'encarregà de les tres del seu territori (Sallent, Canet i Pineda). Amb tot, el funcionament de les biblioteques, gràcies a la formació comuna del personal, als estrets vincles corporatius entre les bibliotecàries i a l'assessorament continuat de Jordi Rubió, es mantingué sense canvis i s'uniren nou sense dificultats en una única xarxa, el 1931, sota el govern de la Generalitat.

Borja de Riquer feia un balanç molt positiu de la creació de biblioteques populars de la Mancomunitat i, posteriorment, de l'ampliació i extensió amb la Generalitat republicana malgrat la precarietat de mitjans i les dificultats polítiques. Per finalitzar la seva intervenció, Borja de Riquer féu esment de l'activitat de les biblioteques als anys trenta, a partir d'un treball de recerca elaborat per Assumpció Estivill en el qual es posa en relleu a partir de dades el notable increment dels usuaris i dels llibres prestats; és a dir, el prestigi social i cívic assolit per les biblioteques i per la tasca que hi feien era considerable. Fins a l'any 1938 s'havien creat 22 biblioteques, que, encara que fossin poques, constituïen una ambiciosa mostra de la nova política cultural catalana, la que projectava una integració i articulació més grans del territori català.

Amb la irrupció del règim franquista, aquest treball en xarxa s'acabà. Jordi Rubió fou desposseït de tots els seus càrrecs i les biblioteques passaren a dependre, com en temps de Primo de Rivera, de les diputacions provincials, i això marcà el seu desenvolupament posterior fins a l'actualitat.

Antoni Dalmau va observar com, durant els anys de la dictadura franquista, encara que fos enmig de la depauperació cultural i la misèria intel·lectual de l'època, s'havien anat obrint biblioteques. A la província de Barcelona, la Diputació continuà fent feina: el 1964 es va inaugurar la biblioteca que feia 40, i als anys vuitanta se celebrà la biblioteca número 100. Actualment, la Diputació de Barcelona ha arribat a 216 biblioteques i 9 bibliobusos, i a la resta de províncies existeixen 162 biblioteques i 2 bibliobusos. I no només s'ha crescut en nombre, sinó també en qualitat (pel que fa als edificis, nombre de visites, activitats, serveis...). En el conjunt de Catalunya, el Servei de Biblioteques de la Generalitat dona suport a vora 400 biblioteques públiques. Amb tot, malgrat l'èxit, Dalmau va considerar que el model vigent no era perfecte ja que patia un problema essencial: la manca d'articulació d'un model territorial definitiu, que trenqués els compartiments estancs de les províncies i el desequilibri avui existent entre les comarques de Barcelona i les altres. Una situació de desigualtat, de difícil resolució, que té l'origen, tal com van fer notar algunes intervencions, en les diferents condicions amb què cada província va entomar les biblioteques.

Els dos conferenciants van concloure que les biblioteques de la Mancomunitat —amb la Biblioteca de Catalunya al capdavant— havien estat un projecte d'èxit gràcies a una oportuna combinació d'elements, entre els quals, la bona planificació, l'eficàcia d'una administració propera, el compromís d'unes persones capacitades i la preparació del personal. Aquesta sortosa i encertada concentració d'elements favorables comportà que l'establiment dels serveis bibliotecaris en el període de 1918 a 1925 resultés modèlic fins al punt que, malgrat els canvis polítics soferts en tots els anys d'aleshores ençà, el sistema de biblioteques públiques actual n'hagi mantingut bona part de les seves essències.

Com van recordar els conferenciants i algunes persones del públic, en els anys de la dictadura franquista, les bibliotecàries, amb una feina callada i gairebé ignorada, van mantenir l'esperit de servei en uns locals mancats de fons i de condicions; i més tard, als anys seixanta, reprengueren la tasca de difusió de la cultura catalana amb nombroses activitats d'extensió cultural.

La seva professionalitat fou clau en la continuïtat de les biblioteques durant els anys foscos de la nostra història cultural.

Actualment, les nostres biblioteques públiques continuen disposant de un personal preparat específicament, treballant en xarxa, disposant d'uns edificis emblemàtics, proporcionant espais tranquils i acollidors, obrint en uns horaris amplis i adequats... I, per sobre de tot, les biblioteques segueixen sent un servei públic i gratuït, accessible a tothom i amb una gran oferta de serveis per a tota la ciutadania en què destaca, a hores d'ara, la formació permanent i les activitats de promoció lectora, com els reeixits clubs de lectura. Per la seva banda, avui en dia, la Biblioteca de Catalunya —la capçalera del sistema bibliotecari en el projecte de la Mancomunitat de Catalunya engegat fa cent anys— ha esdevingut la Biblioteca Nacional i ha fet realitat l'objectiu fundacional amb el qual va néixer de construir una col·lecció que recollís el testimoni de la història, la cultura i la creació a Catalunya. En el centenari de la seva obertura al públic, la Biblioteca posa a disposició dels ciutadans una col·lecció patrimonial de referència que abraça des d'incunables fins a blogs, des de manuscrits fins a fitxers digitals, des de l'esborrany d'una obra fins a l'edició publicada definitiva. Cent anys després, es manté el valor democratitzador d'accés universal a la informació i la cultura.

Les paraules de Jordi Rubió en l'*Anuari* de 1930, un cop instaurada la Generalitat republicana, han estat del tot premonitòries:

«Anys a venir les biblioteques ja no seran un privilegi afortunat que algunes poblacions ostenten en el mapa cultural de Catalunya, sinó que una xarxa espessa d'elles en multiplicarà l'eficiència. L'ur vitalitat serà encomanadissa; cada una assolirà una caracterització pròpia i original, tots els estaments de les poblacions sabran servir-se'n, i allò que de bon principi pogué semblar un luxe propi d'un estat de cultura hipotètica, serà tingut com una necessitat normal... I no faltará, temps a venir, qui faci l'elogi d'allò que no és cap secret per als qui, per amor, o per deure i amor alhora, segueixen avui de prop la vida de les biblioteques nostres: la fidelitat vocacional del personal que en té cura.»

Per saber-ne més

BAILAC, Assumpta. «Del Projecte de Biblioteques de la Mancomunitat a la realitat de la Biblioteca Pública, avui». *Revista de Catalunya* (2014), núm. extraordinari, p. 256-267.

ESTIVILL, Assumpció. *L'Escola de Bibliotecàries: 1915-1939*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1992. (Quaderns de Treball; 12).

LLOBET, Jordi. *Lectura i biblioteques populars: model de col·lecció i lectura a les Biblioteques Populars de la Mancomunitat de Catalunya: 1918-1922*. Tesi presentada al Departament de Biblioteconomia de la Universitat de Barcelona l'any 2008. <<http://www.tdx.cat/TDX-0721108-132611>>. [Consulta: 25 juliol 2014].

COMAS i GÜELL, Montserrat; OLIVA PASCUET, Víctor (coord.). *Llum entre ombres: 6 biblioteques singulars a la Catalunya contemporània: Biblioteca del Centre de Lectura de Reus, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca del Centre Excursionista de Catalunya, Biblioteca Museu Balaguer, Biblioteca Arús, Biblioteca de Catalunya*. Vilanova i la Geltrú: Organisme Autònom de Patrimoni Víctor Balaguer, 2011.

Mancomunitat de Catalunya: 1914-2014. [Barcelona]: Diputació de Barcelona, 2014 [en línia]. <<http://www.mancomunitatdecatalunya.cat>>. [Consulta: 25 juliol 2014].

MAÑÀ, Teresa. *Les biblioteques populars de la Mancomunitat de Catalunya*. Lleida: Pagès, 2005.

«Projecte d'acord presentat a l'Assemblea de la Mancomunitat en la tercera reunió, celebrada el 26 de maig, de 1915, sobre la instal·lació a Catalunya d'un sistema de biblioteques populars». A: *Anuari de les biblioteques populars* (1922), p. 75-89. Publicat també a *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. 2 (1915), p. 122-133, i a *Quaderns d'Estudi*, núm. 1 (1915), p. 44-57.

MOSTRA

NO

IMPRIMIR

